

Рекомендації вчителів щодо збереження власного психічного здоров'я полягають у наступному: проблему збереження психічного здоров'я вчителя потрібно розглядати на різних рівнях, а саме: на рівні держави, на рівні освітньої галузі, на рівні навчального закладу та на рівні самої особистості, яка проходить здійснює професійно-педагогічну діяльність. Однак, більшість заходів щодо збереження психічного здоров'я вчителів не зможуть досягти мети, якщо у цьому процесі не будуть приймати участь самі вчителі. Ми ведемо мову про те, що вчитель будь-якої категорії повинен перш за усе сам позитивно впливати на притаманні йому психічні явища (процеси, стани, властивості), свою поведінку та діяльність для збереження власного психічного здоров'я. З цього приводу Є.М. Потапчук зазначає, що самовиховання виявляється у діях особистості, спрямованих на саму себе, на вироблення якостей, що відповідають її ідеалам, життєвій меті, вимогам до себе. Індивід починає працювати над собою, вдосконалювати себе завдяки власній діяльності, формуючи свій характер, волю, інші позитивні якості [1]. Опираючись на думку В.М. Панкратова, під психічним самоуправлінням слід розуміти свідомий вплив людини на її психічні явища (процеси, стани, властивості), на діяльність, поведінку для підтримки (збереження) чи зміни характеру їх протікання (функціонування) [2, с.34]. Отже, вчитель повинен бути суб'єктом самоуправління (саморегулювання), а як об'єкт з притаманними йому психічними явищами, особистою діяльністю чи поведінкою.

Література

1. Потапчук Є.М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців: Монографія. Хмельницький: Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України, 2004. 319 с.
2. Панкратов В.Н. Саморегуляція психического здоровья: Практическое руководство. М.: Изд-во Института Психотерапии, 2001. 352 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ СТУДЕНТАМИ ХЕЛПЕРСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Литвак Оксана Йосипівна
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, м. Житомир.
Науковий керівник – канд. психол. наук,
доц. Гавриловська Ксенія Петрівна

Проблема якісної фахової підготовки спеціаліста під час навчання у виші є надзвичайно важливою в наш час. Особливого значення вона набуває тоді, коли мова йде про навчання студентів хелперських спеціальностей, таких як соціальний працівник, психолог, вчитель, лікар і т.д. Специфікою даних професій є постійна робота з людьми, що перебувають у кризових ситуаціях і потребують термінової допомоги. Мотивація їх професійного вибору має стати особливим предметом дослідження.

Дослідження проблематики мотиваційної сфери студентської молоді викликає значний інтерес науковців. Аналізуючи психолого-педагогічну літературу з досліджуваної проблеми, легко помітити, що основна маса досліджень присвячена вивченню навчальної мотивації і її впливу на успішність навчання студентів у ВНЗ. Дослідники О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, В.М. Павленко, які вивчали навчальну мотивацію студентів, що отримують вищу освіту за різними напрямками професійної підготовки (технічних і гуманітарних спеціальностей), встановили позитивний зв'язок мотиваційних орієнтацій із успішністю суб'єктів навчання [4]. Науковці дійшли висновку, що основні зміни, які відбуваються у мотивації навчання,

обумовлено, насамперед, змістовною трансформацією самої навчальної діяльності: від провідної діяльності пізнання на перших курсах до навчально-професійної діяльності на випускних курсах [4, 18]. Ми можемо припустити, що подібні тенденції властиві і студентам хелперських спеціальностей.

Александрова О.Г. вивчала мотиви навчання студентів-психологів. Вона підкреслює важливість і необхідність домінування професійних, навчально-пізнавальних мотивів та мотивів творчої самореалізації. Авторка виділяє ряд домінуючих мотиваційних тенденцій, що стосуються студентів першого курсу. Для них актуальними є такі тенденції (за зменшенням): оптимістична, матеріальна та егоцентрична мотиваційні тенденції, а найбільш амбівалентними – альтруїстична та губрістична (як прагнення до переваги). [1, 17].

Науковий аналіз досліджень, присвячених проблемі мотивації вибору майбутньої професії свідчить про наявність різноманітних мотивів, які в перспективі впливають на ефективність професійного самовизначення. Варто брати до уваги як економічні мотиви (регулярна заробітна плата і соціальний пакет), так і психологічні мотиви вибору: самоповага, моральне задоволення, визнання і повага членів колективу, моральне задоволення результатами професійної діяльності. Проблемою психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості сучасних студентів та виявлення загальних закономірностей і передумов її розвитку в Україні займаються О.П.Сергеєнкова, Ф.М. Подшивайлов та ін. [7].

У пошуках відповіді на питання щодо мотивів вибору професії студентів хелперських спеціальностей, ми ознайомилися з рядом цікавих досліджень. Досить евристичними є результати дослідження Тетяни Філатової, яка, вивчаючи професійну мотивацію майбутніх практичних психологів, зауважила, що отриманню високої кваліфікації значно сприяє особисте, „пристрасне” ставлення до майбутньої роботи, орієнтація, насамперед, на професійні, корпоративні, а не суто матеріальні цінності, що пов’язані з діяльністю у даному напрямку. Дослідниця зазначає, що важливими чинниками професійного зростання психологів є мотиви вибору професії. Основними мотивами абітурієнтів-психологів є: бажання допомагати людям, потреба у саморозвитку, інтерес до психології як до нової області знань, прагнення отримати престижну професію „психолога – практика” (психотерапевта, консультанта) [9].

Ці бажання великою мірою залежать від особливостей юнацького віку і пов’язані з прагненням „пізнати себе” та отримати психологічну консультацію. Додаткову роль при цьому відіграє незрозумілість загального уявлення про характер та зміст професійної діяльності психолога та міфічні уявлення про психологію і психологів.

Російська дослідниця Олена Ніколаєва, вивчаючи питання ролі мотиваційних факторів у виборі професії майбутніх спеціалістів психолого-педагогічного профілю, провела анкетування і аналіз письмових робіт на тему: „Чому я вибрав спеціальність педагог-психолог” серед 150 студентів першого курсу Московського державного гуманітарного університету імені Шолохова [5].

Результати її дослідження показали, що провідним мотивом вибору спеціальності „педагог-психолог” є „можливість надання психолого-педагогічної допомоги” (85% респондентів). При оцінюванні майбутньої професійної діяльності більшість респондентів звертає увагу на креативно-творчий характер професії (79% опитуваних). На питання про очікування щодо майбутньої професійної діяльності лише 6% студентів відповіли „високий рівень заробітної плати” і 10% – приваблює у професії мати більш високу посаду і перспектива кар’єрного зростання [5].

Отже, дослідження Ніколаєвої О. показали, що для молодих спеціалістів більш вагомими факторами є зміст і ефективність роботи. На другому місці – соціально значимі мотиви, а статусні мотиви не мають значного пріоритету при виборі професії психолого-педагогічного профілю.

Ольга Солодянкіна [8], вивчаючи мотивацію навчальної діяльності з визначенням мотивів і факторів вибору професії і структури мотиваційної сфери студентів освітнього напрямку „Соціальна робота”, провела анкетування на 1-5 курсах Удмуртського університету (652 респонденти). Дослідження проводилося у два етапи. Метою першого етапу було визначення мотивів і факторів вибору професії (що власне і є предметом нашого наукового інтересу). На другому етапі дослідниця планувала визначити мотиваційну сферу студентів обраної спеціальності.

Отримані результати першого етапу дослідження, проведеного серед студентів 1 курсу (135 респондентів), показали, що про професію соціального працівника знали 45% опитуваних, з них 14% активно приймали участь в реалізації соціальних проєктів, акцій по надання допомоги людям, які опинилися у складній життєвій ситуації, найчастіше дітям чи пенсіонерам; 6% респондентів зробили свій вибір під впливом сім'ї та друзів; решта дізнатися про професію з інших джерел: Інтернет, сайту кафедри, преси, телебачення, рекламної продукції, від викладачів і студентів під час їхніх профорієнтаційних візитів до шкіл і коледжів. Близько 15% студентів зробили свій вибір випадково, а майже 20% респондентів зробили свій вибір з огляду на престижність Інституту педагогіки, психології і соціальних технологій і про таку спеціальність навіть не чули.

Респонденти назвали основні причини вибору спеціальності «Соціальна робота» при вступі до вишу: гуманітарна спрямованість навчальних предметів – 64%; прагнення спілкуватися з людьми – 56%; бажання допомагати людям – 43%; легкість навчання по спеціальності – 12%; рекомендації батьків, друзів, знайомих – 6%. Сума показників перевищує 100%, бо респонденти мали можливість зробити декілька виборів.

Солодянкіна О. приходять до висновку, що більшість студентів обирають спеціальність «Соціальна робота» відповідно до своїх професійних здібностей з урахуванням внутрішніх факторів при незначній кількості зовнішніх. Також дослідниця зазначає прикрий факт неусвідомленого вибору професії, причиною якого, як і ситуації незнання абітурієнтами професії соціального працівника є слабка профорієнтаційна робота, низький рівень реклами і недостатня престижність професії [8].

Подібні тенденції у виборі спеціальності «Соціальна робота» підтверджуються дослідженнями Ірини Воробйової [3], проведеними у Московському гуманітарному університеті. Результати її дослідження свідчать, що основними факторами вибору стали: гуманітарна спрямованість навчання, випадковий характер і бажання просто отримати вищу освіту (30%). У деяких відповідях респондентів спостерігалось зневажливе і неадекватне ставлення до професії соціального працівника: «мені байдуже, з ким працювати, головне, щоб працювати з людьми; мені потрібна вища освіта; пішов туди, де немає математики». Серед причин таких результатів дослідниця називає відсутність профорієнтаційної роботи, низьку оплату праці, недостатній престиж.

Мотиви надання реальної допомоги людям, спілкування з людьми, бажання виконувати відповідальну роботу, цікавість до професії, пошук нових шляхів вирішення зустрічаються у 24% респондентів. Дослідниця зазначає, що альтруїстична мотивація допомагати людям в ієрархії мотивів виявилася лише на 4 місці, що свідчить про складнощі початкового етапу професійної соціалізації майбутніх спеціалістів, оскільки при відсутності даного виду мотивації професійне становлення спеціаліста соціальної сфери фактично неможливе. Також аналіз результатів дослідження виявив неузгодженість нормативної і реальної соціалізації майбутніх спеціалістів: більшість майбутніх спеціалістів бачать у майбутній професії засіб для реалізації своїх власних проблем, в той час, як центром професійної мотивації має бути клієнт, що свідчить про відсутність чітко виражених професійних намірів майбутніх спеціалістів.

Наталія Бадмаєва [2] у дослідженні студентів – майбутніх соціальних робітників встановила, що за час навчання у виші в них відбуваються такі зміни мотиваційної сфери: у студентів першого курсу перше місце займає мотив отримання знань, на другому –

отримання диплома, а мотив опанування професією займає третє рангове місце. У студентів другого і третього курсів на перше місце виступає мотив опанування професією, а мотив отримання знань переміщується на третє місце. Мотив отримання диплома залишається на другому місці. У студентів четвертого і п'ятого курсів перше рангове місце займає мотив отримати диплом, мотив опанування професії займає уже друге місце, а мотив отримання знань переміщується на третє місце. У зв'язку із цим вона припускає, що реальними мотивами навчальної діяльності є ті, які пов'язані з досить близькими цілями (захист й отримання диплома). Мотив отримання теоретичних знань в даний момент є бажаним («зрозумілим»), але не досить дієвим для студентів п'ятого курсу.

Авторка також виявила, що актуальними мотивами у студентів першого і третього курсів, є соціальні (мотиви престижу та мотиви професійної самореалізації), вони займають перше і друге рангові місця, третє місце посідають навчально-пізнавальні мотиви. Мотиви отримання схвалення, отримання стипендії і запобігання невдачам займають четверте, п'яте й шосте місця. На четвертому курсі відбуваються зміни у мотиваційній сфері студентів, а саме: навчально-пізнавальні мотиви переходять на перше місце, а мотиви престижу – на третє місце. Професійна мотивація залишається на другому місці. На п'ятому курсі мотивація престижу переміщується на перше місце, а навчально-пізнавальна мотивація – з першого місця на друге.

Як видно, на шляху професіоналізації майбутнього фахівця відбуваються вагомі зміни в його мотиваційній сфері, причому важливим етапом є момент „прийняття” професії і отримання особистісного „вищого” смислу в майбутній професійній діяльності. Тоді навчальна діяльність студента набуває для нього більшої привабливості й стимулює активність в отриманні знань саме в цій професії.

Н.Ц. Бадмаєвою [2] встановлено також, що існують відмінності в мотивації навчальної діяльності залежно від обраного фаху. Наприклад, у майбутніх психологів на першому місці знаходяться професійні мотиви, на другому – комунікативні, на третьому – творчі, а на четвертому – навчально-пізнавальні, далі мотиви соціальні, престижу і уникнення невдач. Основна різниця між студентами, які отримують різні спеціальності, полягає в тому, що творча мотивація у студентів-психологів стоїть на третьому місці, тоді як у майбутніх соціальних робітників займає шосте місце. Разом із професійними й навчально-пізнавальними мотивами, провідними в період навчання у вузі у студентів є комунікативні мотиви (перше місце – у соціальних працівників й друге місце – у психологів).

Український дослідник Федір Подшивайлов, вивчаючи психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога, провів дослідження серед студентів I–IV курсів спеціальностей „Практична психологія” та „Психологія” (274 респонденти) [6, 187].

Результати найактуальніших досліджень особливостей мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів свідчать про достатню стабільність окремих показників мотиваційної сфери особистості. Більшість студентів має середній рівень адаптивності, який не зростає протягом навчання; майже половина студентів мають високу особистісну тривожність, що не знижується від першого до четвертого курсу, переважна більшість студентів мають низьку організованість, яка не зростає впродовж навчання. Більшість майбутніх психологів мають інтернальний локус контролю, середній рівень мотивації досягнення (як прагнення до успіху, так і уникнення невдач), середній рівень перфекціонізму. Значну динаміку змін зафіксовано стосовно мотивації уникнення невдач, яка суттєво зростає у більшості студентів від першого до четвертого курсу. Отримання диплому є провідним мотивом навчання досліджуваних студентів-психологів, проміжне місце займає мотив оволодіння професією, мотив отримання знань знаходиться на останньому місці. Система ціннісних орієнтацій та структура емоційної спрямованості дещо відрізняється від обумовленої вимогами професії психолога та соціальним статусом студента – у системі цінностей майбутніх психологів цінності „творчість”, „щастя інших”, „пізнання”, як і спрямованість на гностичні та естетичні емоції,

займають у рейтингу останні місця. Студенти, схильні до пропусків занять, мають порівняно високий рівень особистісної тривожності, низький рівень організованості, переважно інтернальний локус контролю, комунікативну та гедоністичну спрямованість. Мотивація до діяльності у досліджуваних переважно внутрішня, що ускладнює зовнішнє мотивування. Більшість представників цієї вибірки відмічають відсутність інтересу до навчання та наявність лінощів, навчання для них не є основним видом діяльності [6].

Отже, результати досліджень проведених серед студентів хелперських спеціальностей викликають занепокоєння, оскільки свідчать про середній рівень адаптивності, високий рівень тривожності, низький рівень організованості та відсутність інтересу до навчання, при тому, що провідним мотивом навчання є отримання диплому.

Подібні результати досліджень отримували і інші науковці. Можемо припустити, що внутрішнім мотивом вибору хелперської професії є бажання вирішити ряд своїх психологічних проблем, інше питання стосується рівня усвідомленості цієї потреби серед студентів. Жодне з представлених нами досліджень не розглядає цієї проблеми у такому аспекті і не дає відповіді на це питання.

Федір Подшивайлов зазначає, що емоційна спрямованість як показник орієнтаційної складової мотиваційної сфери досліджуваних характеризується тим, що на перших місцях знаходяться „комунікативні”, „альтруїстичні”, „гедоністичні” емоції, на останніх – „дугнічні” (від лат. *rugna* - боротьба), „естетичні”, „гностичні”. Це свідчить про те, що для студентів-психологів найбільше емоційне задоволення приносить спілкування, допомога людям та комфорт, а найменше – боротьба, краса та пізнання. На нашу думку, ця частина мотиваційної сфери студентів може бути ресурсною для їх подальшої успішної професіоналізації.

Вчені намагаються пояснити феномен збіднення мотиваційної структури студентів: пов'язують його не психологічними, а культурологічними або соціально-економічними чинниками. Часто отримана освіта виявляється не пов'язаною з майбутньою професійною діяльністю [4, 27].

Підсумовуючи, зазначимо, що основними мотивами вибору професії серед студентів хелперських спеціальностей є бажання допомагати людям, потреба у саморозвитку, інтерес до психології як до нової області знань. Частина майбутніх спеціалістів вбачають у майбутній професії засіб для вирішення своїх особистісних психологічних проблем. Також абітурієнтів приваблює гуманітарна спрямованість навчання і можливість отримати вищу освіту. Дана проблема потребує подальших емпіричних досліджень.

Література

1. Александрова О.Г. Дослідження динаміки розвитку професійно значущих якостей студентів-психологів / О.Г.Александрова // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 16. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. – 828 с. С. 13 – 23.
2. Бадмаева Н.Ц. Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей [Текст]: моногр. / Н. Ц. Бадмаева. – Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2004. – 280 с.
3. Воробьева, И. В. Особенности профессиональной социализации студентов, получающих специальность «социальная работа»: автореф. дис. ... канд. социол. наук / И. В. Воробьева. – М.: ННОУ «Московский гуманитарный университет», 2007. – 20 с. – Режим доступу: http://mosgu.ru/nauchnaya/publications/abstract/Vorobieva_IV/
4. Кочарян О.С. Структура мотивації навчальної діяльності студентів [Текст]: навч. посіб. / О. С. Кочарян, Є. В. Фролова, В. М. Павленко. – Х.: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін.-т, 2011. – 40 с.

5. Николаева Е.Ф. Роль мотивационных факторов в выборе профессии будущих молодых специалистов психолого-педагогического профиля / Е. Николаева // Вестник Чувашского университета. – 2013. – № 2. – С. 132 – 136.

6. Подшивайлов Ф.М. Психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога: дис. ... кандидата психологічних наук: 19.00.07 / Подшивайлов Федір Михайлович. – К., 2015. – 238 с.

7. Сергеєнкова О.П. Психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості сучасного студента / О.П.Сергеєнкова, Ф.М. Подшивайлов // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2016. – XII (22). – С. 260–276.

8. Солодянкина О.В. Мотивация учебной деятельности студентов направления «Социальная работа» // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). – 2012. – №11(19). – Режим доступа: www.sisp.nkras.ru

9. Філатова Т.С. Психологічні особливості розвитку мотиваційної сфери майбутніх психологів / Т. С. Філатова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. – 2017. – Вип. 2(3). – С. 111-115. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2017_2%283%29__21

АНАЛІЗ ЗМІН ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ В УМОВАХ ДІЛОВОЇ ГРИ «CASH FLOW»

Лоханова Наталія Олексіївна
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, м. Житомир.
Науковий керівник – канд. психол. наук,
доц. Мазяр Олег Васильович

Вивчення психологічного ставлення до грошей молодих людей є багатоаспектною проблемою.

Метою дослідження є виявлення і опис змін у соціально-психологічних особливостях ставлення до грошей студентів економічних спеціальностей залежно від виконуваних економічних ролей у ході ділової гри Cash Flow.

Гіпотеза дослідження базується на тому, що психологічне ставлення до грошей студентів економічних спеціальностей може змінюватися в процесі ділової інтерактивної гри з управління грошовими потоками в залежності від ситуації, що формується. Дослідження проводилося в м. Одесі в 2018-2019 рр. У дослідженні взяли участь 58 студентів 1 курсу економічних спеціальностей Одеського національного економічного університету. Дослідження проводилося за допомогою проективної методики «Незавершене речення», модифікованої М.Ю. Семеновим. Для визначення основних ціннісних орієнтацій і ставлення особистості до грошей М.Ю. Семенов запропонував використовувати 6 фраз [2].

Дана методика дозволяє відстежити смислові зміни в семантичному просторі поняття «гроші» до та після проведеного ігрового психологічного впливу в ході гри «Cash Flow». Для обробки даних використовувався контент-аналіз. Система класифікації була побудована окремо для кожної фрази з урахуванням доробок П.А. Муравйової [1]. Достовірність результатів забезпечувалася коефіцієнтом кутового перетворення Фішера. Всі розрахунки проведені за допомогою програмних засобів прикладного пакету Statistica v 6.0.

Для прикладу опишемо результати аналізу, отримані за допомогою незавершеного речення «Гроші для мене – це...».